

T ERUG NAAR WATERLOO EN QUATRE-BRAS

TIJD VOOR EEN BELGISCH-NEDERLANDSE REVISIE VAN DE GESCHIEDENIS?

Napoleon was er zeker van. Niet hij, maar maarschalk Ney was er verantwoordelijk voor dat ze bij Waterloo een nederlaag hadden geleden. Na zijn tweede verbanning sprak de gevallen Franse keizer niet graag over de fatale campagne van 1815. Maar de dagen op Sint-Helena waren lang en zo nu en dan kon hij het toch niet laten iets over Waterloo te zeggen. De vier loyale officieren die hem vrijwillig in gevangenschap waren gevolgd, tekenen dan zijn woorden gretig op, om ze later een plaats te geven in hun officieuze memoires van de keizer. Tegen een van hen, baron Gaspard Gourgaud, zei Napoleon eind februari 1817 dat hij “er beter aan had gedaan” als hij “niet Ney maar Soult op links had geplaatst”. Hij voegde hier wel meteen aan toe dat hij nooit had gedacht dat Ney, die hem nota bene op het belang van Quatre-Bras had gewezen, zou nalaten dit kruispunt in te nemen.¹ Speculeren over “wat als...”, had volgens de keizer dan ook geen zin. Waterloo was voor hem een afgesloten hoofdstuk. Bovendien, beweerde hij tegenover een andere officier die hem naar Sint-Helena was gevolgd bestond er niet zo iets als *de* historische waarheid: “U zult geen twee gelijke getuigenissen vinden over een en dezelfde gebeurtenis.”²

Napoleons tegenspeler, Wellington, dacht er na afloop van de veldslag hetzelfde over. De waarheid over Waterloo zou nooit achterhaald worden, laat staan de slagorde en de bevelen die tot de overwinning hadden geleid. In een brief aan de Ierse politicus en historicus John Croker schreef Wellington: “De geschiedenis van een veldslag lijkt op een verslag van een galabal. Sommige personen herinneren zich kleine voorvallen, die achteraf bezien bepalend waren voor de overwinning of de nederlaag, maar niemand zal achteraf nog weten in welke volgorde, of het exacte moment, waarop deze

JEROEN VAN ZANTEN

werd in 1972 geboren. Hij studeerde geschiedenis en filosofie. In 2004 promoveerde hij in Leiden op het proefschrift *Schielijk, Winzucht, Zwaarhoofd en Bedaard* over de politieke cultuur in Noord-Nederland ten tijde van het koningschap van Willem I. Van 2004 tot 2006 was hij verbonden aan de afdeling politieke geschiedenis van de Universiteit Utrecht en deed hij onderzoek naar politieke reconstructie in Frankrijk en Nederland in de jaren 1813-1815. Sinds september 2006 is hij verbonden aan de Universiteit van Amsterdam

als universitair docent Nederlandse geschiedenis. In november 2013 publiceerde Van Zanten, na vier jaar onderzoek in binnen- en buitenlandse archieven, een wetenschappelijke biografie van Koning Willem II (1792-1849). Momenteel werkt Van Zanten samen met Ben Schoenmaker en Jurrien de Jong aan een boek over Waterloo (juni 2015) en een boek over de jaren veertig van de negentiende eeuw in Europa (2017).

Adres: J.C.vanZanten@uva.nl

voorvallen plaatsvonden, en waarom deze juist van belang waren.”³

Het gebrek aan vertrouwen van zowel Napoleon als Wellington in de geschiedschrijving is op zijn minst opmerkelijk, daar beiden na 1815 geen kans voorbij lieten gaan zich het verhaal van Waterloo toe te eigenen. Anders dan zijn nederlaag bij Leipzig in oktober 1813 wist Napoleon zijn verlies bij Waterloo om te zetten in winst. Door de nederlaag en ballingschap naar het verre Sint-Helena die erop volgden, werd de mytevorming rond hem alleen maar groter. Na zijn dood in mei 1821 volgde in Frankrijk, maar ook in België en in delen van Duitsland, het martelaarschap. Tegen het midden van de negentiende eeuw zagen de Fransen Waterloo niet meer als een pijnlijke nederlaag, maar als een glorieus en heroïsch hoogtepunt in de nationale geschiedenis: Napoleon en zijn leger hadden er een bewonderenswaardige strijd geleverd en zowaar bijna gewonnen.⁴ “*Waterloo! Waterloo! morne plaine!*”, dichte Victor Hugo. Wellington gebruikte Waterloo vooral om zijn politieke invloed te vergroten. Met zijn overwinning hadden *hij* en de Britse troepen vrede gebracht. “Waterloo heeft meer dan alle andere grote slagen bijgedragen aan het werkelijke doel van een veldslag: de wereldvrede.”⁵ In 1828 werd hij *prime minister*. Hoewel hij het stevast ontkende, en somtijds zelfs met genoegdoening dreigde als hem het verwijt werd gemaakt, maakte de hertog tot aan zijn dood volop gebruik van Waterloo voor politiek én eigen gewin.

Door vrijwel direct na de veldslag de historische waarheid te ontkennen, gaven Napoleon en Wellington het startschot voor een nieuwe strijd, een strijd om de nagedachtenis van Waterloo, en belangrijker nog: om de controle over de Europese geschiedenis. De Belgische historicus Johan Op de Beeck concludeert terecht in zijn

recentelijk verschenen Waterlooboek dat de keizer en de hertog hiermee “elk op hun manier” een bevredigend eindoordeel over Waterloo “voorgoed onmogelijk” hebben gemaakt.⁶ Na 19 juni 1815 kent Waterloo *andere verliezers* dan tijdens de veldslag zelf, namelijk de Pruisen, en vooral de Nederlanders en de Belgen, die met ruim 35.000 man aan Engelse kant meevochten.

BRITS CHAUVINISME BIJ QUATRE-BRAS

De bijdrage van de Pruisen, Belgen en Nederlanders aan Waterloo werd en wordt vooral gerelativeerd in de Britse geschiedschrijving. Zo ontbreken belangrijke Belgisch-Nederlandse officieren als Jean Baptiste baron van Merlen, de prins van Oranje, Jean Victor de Constant Rebecque en Chrétien Henri Scheltens vaak in de Engelse studies. Volgens veel Britse historici streed Wellington niet alleen tegen de Fransen, maar ook tegen de incompetentie van de “buitenlandse troepen en officieren” onder zijn commando.

De Britse toe-eigening van Waterloo wordt misschien nog wel het duidelijkst in de wijze waarop negentiende- en twintigste-eeuwse Engelse historici de slag bij Quatre-Bras hebben beschreven. In de vroege ochtend van 16 juni 1815, dus twee dagen voor Waterloo, leverde een overmacht van Franse troepen onder leiding van maarschalk Ney bij deze viersprong een felle strijd met Duitse, Belgische en Nederlandse troepen onder bevel van de Prins van Oranje. Door een moedige en tactische inzet van Belgische en Nederlandse troepen wist de staf van de Prins van Oranje te voorkomen dat Ney het strategisch belangrijke kruispunt in handen kreeg en vertraagden ze de opmars van de Fransen richting Brussel. Wellington had aanvankelijk het belang van Quatre-Bras over het hoofd gezien en was op de avond van 15 juni nietsvermoedend naar een galabal in Brussel bij de hertog en hertogin van Richmond gegaan. Pas nadat hij tijdens het galadiner berichten over de Franse troepenberichten had gekregen, realiseerde hij zich dat een verovering van de viersprong betekende dat het Anglo-Belgisch-Nederlandse en het Pruisische leger de aansluiting met elkaar zouden verliezen en Napoleon vrijwel ongehinderd Brussel zou kunnen bereiken. Geluk voor de hertog was dat de Nederlandse stafchef Jean Victor baron de Constant Rebecque en generaal Hendrik George de Perponcher-Sedlnitsky tegen zijn bevelen in extra troepen naar Quatre-Bras hadden gestuurd en het kruispunt hadden laten bewaken door het tweede bataljon lichte infanterie van majoor Von Normann en het regiment van kolonel Bernhard van Saksen-Weimar.⁷

Was dit niet gebeurd, dan had Wellington nooit een overwinning behaald. Napoleon beweerde in 1817 dat hij Waterloo niet op 18 juni, maar op 16 juni bij Quatre-Bras had verloren:

Waterloo, Foto Michiel Hendryckx.

Samenvattend, had ik op een overwinning gerekend. De vijand verslaan was de spil waar alles om draaide in mijn campagne. Alles hing af van een grote overwinning, die de geallieerden terug zou werpen tot achter de Rijn, en zonder het heldhaftig besluit van de Prins van Oranje, die waagde met een handjevol manschappen stelling te nemen bij Quatre-Bras, zou ik het Britse leger hebben overrompeld. De Prins heeft die dag bewezen een goed inzicht en een *génie de la guerre* te bezitten. Alle eer van deze veldtocht komt hem toe. Zonder hem zou het Britse leger vernietigd zijn voor het slag had kunnen leveren.⁸

Napoleon herinnerde zich dat hij de zestiende juni zelf succesvol was begonnen door de Pruisen bij Ligny te verslaan.⁹ Volgens hem kwam het door Ney dat de campagne daarna was mislukt: als de Nederlandse, Belgische en Britse troepen bij Quatre-Bras waren overgelopen, dan had Wellington geen positie kunnen innemen bij Waterloo en dan hadden de Pruisen het slagveld nooit op tijd bereikt om hem te hulp te schieten.

Wellingtons beslissing om Quatre-Bras onbewaakt te laten en zijn luchthartigheid om naar het bal van de hertog en hertogin van Richmond te gaan, heeft in de Engelse

literatuur en geschiedschrijving mythische proporties gekregen.¹⁰ Zorgeloos feesten aan de vooravond van de strijd, een meeslepende voorstelling van ridderlijkheid en mannelijkheid lijkt haast niet te verzinnen. Wellingtons charme, zijn kalmte en onverschrokkenheid, maakten van hem de verpersoonlijking van *Britishness* en evenals Nelson een *essential English hero*. Thomas Hardy noemde het bal in zijn driedelige drama *The Dynasts* een “*memorable gathering*”, een “gedenkwaardig feest”.¹¹ William Makepeace Thackeray omschreef het bal bij de Richmonds als historisch:

Sinds de dagen van Darius, was er niet zo'n verzameling geweest van briljante officieren en soldaten, zoals rond de hertog van Wellington tijdens de campagne van 1815 in de Lage Landen, dansend en feestend aan de vooravond van de strijd. Het galabal dat de hertogin gaf te Brussel op 15 juni van het bovengenoemde jaar is historisch.¹²

Wellingtons biografie, Elizabeth Longford, meende dat het bal “het hoogtepunt was in de psychologische oorlogsvoering” van de hertog.¹³ Volgens haar was het een weloverwogen keuze van Wellington, ondanks de Franse dreiging, met zijn militaire staf *acte de présence* te geven op het bal, om zo bij de bevolking de indruk te wekken dat ze alles onder controle hadden. Het valt te betwijfelen dat Wellington bewust aan deze nogal omslachtige wijze van psychologische oorlogsvoering deed. De Franse bevelhebbers konden immers niet weten dat de hertog uitgenodigd was voor het bal. En het is de vraag of ze, mochten ze het al geweten hebben, er ook van onder de indruk zouden zijn geweest. Ook Longfords andere argument snijdt geen hout; de Brusselse bevolking was slechts ten dele op de hoogte van de snelle opmars van Napoleon en er heerste dan ook geen paniek in de Brabantse hoofdstad. Er worden in de Britse geschiedschrijving vele andere verklaringen gegeven, maar het lijkt er toch echt op dat Wellington zich op 15 juni heeft vergist in de snelheid waarmee de Fransen oprukten en hij inderdaad geluk heeft gehad met het militaire inzicht van Constant en Perponcher.¹⁴

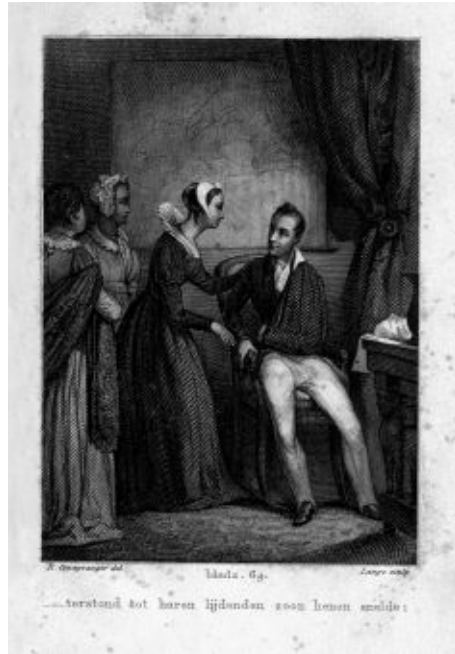
Het bleef niet bij vergoelijking van Wellingtons optreden op 15 en 16 juni 1815. Halverwege jaren veertig van de negentiende eeuw beweerde de Engelse geschiedschrijver William Siborne in zijn *History of the War in France and Belgium* dat er veel Belgisch-Nederlandse troepen bij Quatre-Bras waren gedeserteerd en de Prins van Oranje bij de aanvallen van Franse kurassiers op het bos van Bossu diverse keren te laat het bevel had gegeven om carrés te vormen, waardoor er bij Quatre-Bras onnodig veel geallieerde soldaten sneuvelden.¹⁵ Siborne beweerde dat Willems onervarenheid ook bij Waterloo een rol speelde. De prins had kolonel Christian Friedrich Wilhelm von Ompteda de dood ingejaagd door hem de opdracht te geven de boerderij La Haie Sainte te bestormen nadat de Fransen deze hoeve hadden ingenomen. De beschuldigingen

lijken niet te kloppen, althans zover te achterhalen is. Bij Quatre-Bras was het niet Willem, maar majoor Lindsay van het 69ste Infanterie-regiment die naliet de troepen het commando te geven carés te vormen.¹⁶ In het geval van de onfortuinlijke Von Ompteda kwam het bevel om La Haie Sainte te bestormen van Von Alten. Pas toen Von Ompteda bezwaar tegen dit bevel maakte, herinnerde Willem hem eraan te gehoorzamen.¹⁷

De diskwalificatie van prins Willem en de Belgisch-Nederlandse troepen door Siborne, en door Britse historici tot op vandaag, werd ingegeven door Brits nationalisme.¹⁸ *Slender Billy* zou een “slappe” en “onervaren” bevelhebber zijn geweest die zonder Wellington niet in staat was troepen aan te voeren.

De Prins van Oranje was ten tijde van de campagne van 1815 inderdaad jong. Onervaren als bevelhebber was hij echter niet. Evenmin was hij een militaire onbenul. Soldaten en officieren respecteerden hem, niet alleen vanwege zijn afkomst, maar ook als officier. In Portugal en Spanje, waar hij in de jaren 1811-1813 onder Wellington mee had gevochten in een uiterst smerige guerrillaoorlog, had hij bewezen ondanks zijn jeugdige leeftijd wel degelijk in staat te zijn zelfstandig troepen aan te voeren en door voorbeeld respect af te dwingen, iets wat weinig prinses uit de hogere Europese adellijke kringen gegeven was.¹⁹ De prins was wel wat onbezonnen. Hij had, zoals de militair historicus François de Bas het omschreef, “*une certaine témérité dans ces idées*”.²⁰ De bewering van Siborne en vele Engelse historici na hem, dat Willem bij Quatre-Bras en Waterloo alleen standhield omdat hij door Wellington werd begeleid, wordt door de bronnen echter ontkracht. De hertog zelf verklaarde op 19 juni 1815 dat de prins “de bewegingen zo goed dirigeerde” dat het niet nodig was om hem “bevelen toe te zenden”.²¹

Siborne, en vele Britse historici na hem, oordelen eveneens te hard over de Belgisch-Nederlandse troepen. Anders dan ze beweren, bestond het Belgisch-Nederlandse leger grotendeels uit ervaren en gelauwerde militairen, die onder Napoleon hadden gediend, of tijdens de eerste coalitieoorlogen aan de kant van de mogendheden had-

Prent van een bij Waterloo gewonde Willem II, die wordt verzorgd door zijn moeder, Frederika Louisa Wilhelmina van Pruisen.

den gevochten. De aantallen gewonde en gesneuvelde Belgen en Nederlanders bij Quatre-Bras en Waterloo zeggen genoeg over hun aandeel in de strijd. Bij Waterloo verloor het Belgisch-Nederlandse leger drieduizend soldaten en officieren op een totaal van zeventienduizend man, oftewel een verlies van één op de zes man. Bij Quatre-Bras lag dit nog hoger. Hier verloren de Belgisch-Nederlandse troepen meer dan een kwart van hun manschappen.²²

De kritiek in de Engelse geschiedschrijving op het optreden van de Prins van Oranje en de Belgisch-Nederlandse troepen bij Quatre-Bras en later bij Waterloo, hangt nauw samen met de ontwikkeling van Groot-Brittannië als grootmacht na 1815. De overwinning op Napoleon vormde het begin van een periode van Britse suprematie die tot de dood van koningin Victoria in 1901 zou duren. Naast Trafalgar Square kreeg Londen in 1817 een Waterloo Bridge, in 1823 een Waterloo Road en in 1848 een Waterloo Station. De nieuwe status als wereldmacht werd opgehangen aan nationale helden als Nelson, Wellington, Uxbridge, Picton en anderen. Wellington werd de verpersoonlijking van *Britishness*. Hij had Europa gered van Franse overheersing.²³ De rol van andere mogendheden zoals Rusland, Pruisen en Oostenrijk en bevelhebbers zoals prins Willem, Blücher, Bülow en Gneisenau paste niet in deze constructie. Hun rol werd gerelativeerd of zelfs verzwegen, zoals in het geval van de gelauwerde Nederlandse generaals Chassé en Jean Baptiste baron van Merlen. Het kloeke optreden van Chassé tegen de Franse gardisten aan het eind van de veldslag bleef in de Britse geschiedschrijving lange tijd onvermeld, evenals de moedige strijd van Van Merlen tegen de Franse kurassiers bij Quatre-Bras en diens heldendood twee dagen later bij Waterloo.²⁴

DE BELGISCH-NEDERLANDSE WATERLOO-MYTHE

Tot ongeveer 1830 kenden ook Nederlanders en Belgen een gezamenlijke Waterloogeschiedenis en deden nationale historici, schrijvers, dichters en kunstschilders verwoede pogingen zich de veldslag toe te eigenen. Katholieke, Zuid-Nederlandse dichters, zoals de uit Antwerpen afkomstige Jan Antoon Pauwels, stelde de overwinning voor als een verlossing, als een einde van de Franse overheersing. Belgische officieren die moedig bij Quatre-Bras en Waterloo hadden gestreden, werden in de gedichten als helden bezongen. De bij Waterloo gesneuvelde generaal Jean Baptiste baron van Merlen bijvoorbeeld, kreeg van de dichter Adriaan Jozef Stips een grafschrift op rijm: "Antwerpenaer! Besproey deez' heylig' aerd met traenen. Waer 't heldenryk in rust, van uwen stadgenoot."²⁵ Hollandse dichters brachten vooral hulde aan de Prins van Oranje en onderstreepten in hun rijmsels de band tussen het Oranjehuis en het protestantse Noord-Nederlandse geschiedverhaal.

Willem I gebruikte Waterloo overigens ongegeneerd om zichzelf van legitimiteit te voorzien, net als zijn voorvaderen dat in de strijd in de Tachtigjarige Oorlog hadden

gedaan. De Oranjevorst zag de veldslag als *het* vestigingsmoment van het Verenigd Koninkrijk. Van 18 juni maakte hij een nationale feestdag. “De beloften waren door daden gestaafd”, zo verklaarde hij tijdens zijn troonrede in september 1815. Hij bestelde talloze prenten waarop de heldedaden van zijn zoon en de Nederlands-Belgische troepen tijdens de campagne tegen Napoleon waren afgebeeld.²⁶ Er werden penningen geslagen en prijsvragen voor genreschilderijen en heldenproza uitgeschreven. Dit alles ter meerdere glorie van de eigen natie. De echtgenote van Willem Bilderdijk, Katharina Wilhelmina Schweickhardt, vatte de nationale gevoelens dichterlijk samen:

Hoe WILLEM voor zijn volk als WILLEMS afkomst streedt.
Hoe *Batavier en Belg* den dwingland nedervelden.
En hoe hun roemrijk staal zijn Gaulers vallen deed!²⁷

Batavier en Belg, samen hadden ze als een natie *onder* Oranje de Fransen verslagen.

Op de plek waar de prins gewond was geraakt, werd een piramide met bronzen leeuw opgetrokken.²⁸ Het slagveld werd een attractie, waar uit heel Europa toeristen op afkwamen. Voor de Nederlander die niet in staat was om de reis naar Waterloo te maken, verrees in de zomer van 1816, dus een jaar na de slag, op het Leidseplein in Amsterdam tegenover de Hollandsche Schouwburg, een panorama van het slagveld. De initiatiefnemer, de boekhandelaar Maaskamp, meldde trots dat het vergezicht aan de hand van echte bronnen was samengesteld. De prins was het werk “in hoogsteigen persoon” komen inspecteren voordat het voor publiek was opengesteld.²⁹ Een recensent van het letterkundig tijdschrift *Vaderlandsche Letteroefeningen* die in 1816 de opening bezocht, vergeleek het Amsterdamse vergezicht met het Londense panorama van Burnet en Barker dat kort daarvoor aan Leicester Square de deuren had geopend. De Britten, blijkt uit het commentaar in de *Letteroefeningen*, eigenden Waterloo zich al vroeg toe. Het Londense schilderij was “onvervalste” geschiedvervalsing:

Mij is het onbegrijpelijk, hoe men den Engelschen zelve zulk eene voorstelling durft maken; hoe men zich aan de eerlijkheid van het Engelsche hart alzoo durft bezondigen. [...] Waterloo is het toppunt geworden der Engelsche geestverheffing; alles, wat aan die overwinning herinnert, is dierbaar voor den nationalen geest.³⁰

Behoudens “den persoon des Prinsen van Oranje” werd op het Londense panorama geen enkele andere “vaderlandsche bevelhebber” afgebeeld. Het Amsterdamse panorama was veel natuur- en waarheidsgetrouwer, aldus de recensent: “Daarin ziet men, wat het Nederlandsch penseel vermag; daarin ziet men, dat de Nederlandsche school

haren alouden aard niet verloochent.” Qua “juistheid en fraaiheid” waren Hollandse en Vlaamse meesters ver boven Engelse kunstschilders verheven.

Niet lang na Sibornes studie publiceerde de Nederlandse luitenant-generaal Willem Jan Knoop een “Wederlegging” van de “beschuldigingen tegen het Nederlandsche leger”. Knoop was er veel aan gelegen Sibornes beschuldigingen uit de wereld te krijgen.³¹ Volgens de Nederlandse luitenant-generaal kenmerkte de Engelse geschiedschrijving zich door een “geest van afgunst en volksnijd”. Historici als Siborne trachtten “Engelands roem te vermeederen” ten koste van de “eer van andere volkeren”.³² Dit was een frontale en niet mis te verstane aanval op de Britse toe-eigening van Waterloo. In kranten en tijdschriften werd al snel gesproken van “de affaire Siborne”, ook omdat prins Willem, inmiddels koning, zijn goedkeuring aan Knoops “Wederlegging” had gegeven.³³ Knoop liet zich evenals Siborne door nationale sentimenten leiden. In de zomer van 1846 ging zelfs het verhaal dat hij en Siborne van plan waren met elkaar te duelleren. Tot een handgemeen kwam het uiteindelijk niet. De affaire bleek tenslotte niet veel meer dan nationale kippendrift.

BELGISCHE EN NEDERLANDSE NUANCE?

Van kippendrift zoals die van Knoops en Siborne is heden ten dagen weinig meer te merken. Dit soort nationalisme lijkt achterhaald. Alhoewel. Wie het slagveld bij Waterloo nu bezoekt, hoort en ziet niet anders dan Napoleon en Wellington. De veldslag tussen circa 140.000 man wordt er gereduceerd tot een strijd tussen deze twee historische figuren. Waterloo is verworden tot het verhaal van Wellingtons overwinning op de briljante Napoleon, een *cockfight* tussen twee militaire genieën, of een duel tussen “een gentleman en een briljante usurpator”.

Is het terecht dat Nederlandse en Belgische Waterloo-helden als Jean Baptiste baron van Merlen, de prins van Oranje, Jean Victor de Constant Rebecque en Chrétien Henri Scheltens zijn vergeten? Behoeft de geschiedschrijving over Waterloo niet een Belgisch-Nederlandse revisie als tegengeluid tegen het chauvinisme van grotere Europese landen? De Duitsers hebben in de negentiende-eeuwse publicist Julius von Pflugk-Harttung een goede pleitbezorger gehad, vooral omdat zijn werk in de twintigste eeuw door de historicus Peter Hofschröder is geactualiseerd en toegankelijk is gemaakt voor Britse historici. Begin twintigste eeuw kenden ook Nederland en België een gezamenlijke poging om Waterloo uit handen van de Britse geschiedschrijving te redden: tussen 1908 en 1909 publiceerden de Belgische generaal-majoor Jacques de T'Serclaes de Wommersom en de Nederlandse kolonel François de Bas het vierdelige *La campagne de 1815 aux Pays-Bas d'après les rapports officiels Néerlandais*. De delen veranderden echter weinig aan het beeld in de Britse geschiedschrijving, omdat ze in het Frans waren geschreven. Taal is overigens nog steeds een probleem. De recentste

Belgische en Nederlandse studies over Waterloo, de boeken van Luc De Vos, Nicolaas Vels Heijn en Johan Op de Beeck, zijn in het Nederlands en kennen dientengevolge weinig lezers buiten het Nederlandse taalgebied.³⁴

Met de Waterlooherdenkingen lijkt het omgekeerde aan de hand. In 1965 was deze zowel in Nederland als België opvallend internationaal. Terwijl dat jaar in Engeland tijdens een luxe diner in Whitehall de koningin, de Duke of Edinburgh, de prime minister Harold Wilson en de Britse elite toasten op *hun* overwinning bij Waterloo, werden in Nederland en België verwoede pogingen gedaan de herdenking van de veldslag zo Europees mogelijk in te vullen. De leden van het Nederlandse herdenkingscomité, onder wie prinses Beatrix, wilden geen martiaal nationalisme en verboden min of meer een *re-enactment* van de slag in het Nijmeegse Goffert-stadion.³⁵ In België lag Waterloo nog gevoeliger, omdat Vlaamse nationalistenv wilden de Leeuw wilden toe-eigenen. De Belgische Koninklijke Bibliotheek getroostte zich grote moeite neutraal te blijven in dit nationale conflict en organiseerde een postzegel- en prentententoonstelling over de veldslag.³⁶ De Belgische regering ging nog een stap verder. De politici plaatsten de veldslag in de Europese geschiedenis. Ze presenteerden Waterloo als een deel van een lange rij vijandelijkheden op Belgische bodem; tussen 1914 en 1918 en tussen 1940 en 1945 hadden andere landen hier hun strijd gevoerd, ten koste van het neutrale en kleine België. Misschien ligt hier ook het antwoord op de vraag hoe het kan dat de Britten er al tweehonderd jaar ongestraft met Waterloo vandoor gaan. Kleine en neutrale landen als België en Nederland kennen geen grote, glorierijke geschiedenis.

Noten

- 1 Gaspard Gourgaud, *Journal inédit de Ste-Hélène*, tome I (Parijs 1899), pp. 500-504.
- 2 *Memoirs of the life, exile and conversations of the Emperor Napoleon by the Count de Las Cases*, volume IV (Londen 1836), pp. 179-180.
- 3 Wellington aan John Croker, 8 augustus 1815. Citaat overgenomen uit: John Keegan, *The Face Of Battle: A Study of Agincourt, Waterloo and the Somme* (Londen 1976), p. 117.
- 4 Jeremy Black, *The Battle of Waterloo. A new history* (Londen 2010), pp. 199-200.
- 5 *Croker Papers, volume II* (Londen 1884), p. 235.
- 6 Johan Op de Beeck, *Waterloo. De laatste 100 dagen van Napoleon* (Antwerpen 2013), pp. 377.
- 7 Vgl. H.M.F. Landolt. 'Z.K.H. Hertog Karel Bernhard van Saksen-Weimar-Eisenach', in: *Militaire Spectator* (1862), pp. 507-511.
- 8 Charles Tristan de Montholon, *Récits de la captivité de l'empereur Napoléon à Sainte-Hélène II* (Parijs 1847), pp. 182-184.
- 9 Gaspard Gourgaud, *Journal inédit de Ste-Hélène*, tome I (Parijs 1899), pp. 500-504.
- 10 P.W. Sinnema, *The Wake of Wellington: Englishness in 1852* (Athens 2006), *passim*.

- 11 Thomas Hardy, *The complete poetical works of Thomas Hardy, vol 5: The Dynasts. Part Three.* (Oxford 1995).
- 12 William Makepeace Thackeray, *Vanity fair: a novel without a hero* (New York 1848), p. 136.
- 13 Longford, *Wellington. The Years of the Sword* (Londen 1969), pp. 416-417.
- 14 Voor een analyse van Wellingtons houding op 15 juni 1815 zie: Richard Holmes, *Wellington. The Iron Duke*, pp. 222-224. De vooraanstaande militair historicus Jeremy Black plaatst Wellingtons reactie in juni 1815 tegen de achtergrond van diens 'defensive tactics'. Vgl. Jeremy Black, *The Battle of Waterloo. A new history* (Londen 2010).
- 15 Jeroen van Zanten, *Koning Willem II* (Amsterdam 2013), pp. 218-22 en 231-236. Voor het negatieve oordeel over Willem zie: William Siborne, *The Waterloo Campaign 1815* (Westminster 1900, de oorspronkelijke uitgave is uit 1844), pp 177-179. Zie ook: George Hooper, *Waterloo, the downfall of the first Napoleon: a history of the campaign of 1815* (Londen 1862), pp. 130-131. Zie tevens voor kritiek op Willem: P.J. de Bruine Ploos van Amstel, 'De Prins van Oranje bij Quatre-Bras', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis, Land en Volkenkunde* 23 (1908), pp. 25-38. En ook: de roman van GeorgetteHeyer, *An infamous army* (Londen 1937), *passim*. Zie ook: Jac Weller, *Wellington at Waterloo* (Barnsley 2010), pp. 31-33 en 212. Weller maakt van Willem ten onrechte een militaire nitwit die tijdens Quatre-Bras en Waterloo diverse keren faalde als bevelhebber. Weller schrijft het succes geheel op conto van Wellington en de Engelsen. Voor een kritische blik op Siborne, zie: Malcolm Balen, *A Model Victory. Waterloo and the battle for History* (Londen 2006).
- 16 Longford, *Wellington. The Years of the Sword*, p. 431 en Herbert Siborne (de zoon van William Siborne), *Waterloo Letters* (Londen 1983), pp. 336-338.
- 17 Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 221-236 en Barbero, *Waterloo. Het verhaal van de veldslag*, pp. 270-271.
- 18 Voor de achtergrond van het werk van Siborne en zijn invloed op de geschiedschrijving over Waterloo zie: David Hamilton-Williams, *Waterloo. New Perspectives* (Londen 1999), pp. 11-30.
- 19 Het aantal verliezen is niet exact vast te stellen omdat er na 16 en 18 juni geen lijsten met gesneuvelden zijn opgesteld. De hier genoemde cijfers en percentages zijn gebaseerd op de cijfers die worden gegeven in: F. de Bas en J. de T'Serclaes de Wommersom, *La Campagne de 1815 aux Pays-Bas III*, pp. 202-204; Wüppermann, *De vorming van het Nederlandsche leger na de omwenteling van 1813 en het aandeel van dat leger aan den veldtocht van 1815*, pp. 141-142 en W.G. de Bas, *Quatre-Bras en Waterloo*, p. 162.
- 20 F. de Bas en J. de T'Serclaes de Wommersom, *La Campagne de 1815 aux Pays-Bas I*, p. 183.
- 21 Voor de Spaanse en Portugese ervaringen van de prins zie Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 97-150. Elizabeth Longford schrijft dat de Engelse geschiedschrijving wellicht te hard heeft geoordeeld over Willem. Ze beweert in haar Wellington-biografie dat het 'een fout in het systeem' was dat Willem op tweeëntwintig jarige leeftijd het commando kreeg over een legerkorps, maar dat de prins hier zelf geen schuld aan had. Ondanks deze nuancering oordeelt Longford echter nog steeds te negatief over Willems verdiensten en ervaringen als militair. Longford, *Wellington. The Years of the Sword*, p. 474.
- 22 Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 189-236 en Bosscha, *Leven van Willem den Tweede*, p. 344 en E. Maaskamp, *De veldslag van het schoon verbond*, p. 36.
- 23 P.W. Sinnema, *The Wake of Wellington: Englishness in 1852* (Athens 2006), *passim*. Zie ook: L. Colley, *Britons. Forging the Nation 1707-1837* (Londen 1994), pp. 327-328; R. Colls en Ph. Dodd, (red), *Englishness:*

- politics and culture 1880-1920* (Londen 1987) en Paul Langford, *Englishness identified: manners and character, 1650-1850* (Oxford 2001). Voor Waterloo en *Britishness* zie: Peter Kellner, 'What Britishness means to the British', in: Andrew Gamble en Tony Wright (red), *Britishness: perspectives on the Britishness question* (Oxford 2009), pp. 62-71, aldaar p. 63.
- 24 Vgl. Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 234-235 en Chassé aan Willem, 4 juli 1815, F. de Bas en J. de T'Serclaes de Wommersom, *La Campagne de 1815 aux Pays-Bas III*, pp. 354-357
- 25 Janneke Weijermars, *Stiefbroeders. Zuid-Nederlandse letteren en de natievorming onder Willem I, 1814-1834* (Hilversum 2012), pp. 49-57.
- 26 Jeroen Koch, *Koning Willem I* (Amsterdam 2013), pp. 273-283; E. Bergvelt, 'Koning Willem I als verzamelaar, opdrachtgever en weldoener van de Noordnederlandse Musea', in: Tamse en Witte, *Staats- en Natievorming in Willem I's Koninkrijk*, pp. 261-285, aldaar: pp. 263-268.
- 27 *Vaderlandsche uitboezemingen* (Leiden 1815), pp. 121-137, aldaar 136-137 en *De dichtwerken van vrouwe Katharina Wilhelmina Bilderdijk. Deel 3.* (Haarlem 1860), p. 132.
- 28 Koch, *Koning Willem I*, pp. 273-383; Guido Fonteyn, 'Waterloo: de Leeuw. Over de slag bij Waterloo die nog altijd aan de gang is', in: Jan Bank, Marita Matthijssen (red.), *Plaatsen van herinnering*, pp. 72-81; Philippe Raxhon, 'De Leeuw van Waterloo. Een trefpunt van verleden, heden en toekomst', in: Jo Tollebeek e.a. (red.), *België. Een parcours van herinnering. Plaatsen van geschiedenis en expansie* (Amsterdam 2008), pp. 179-189.
- 29 Eveline Koolhaas-Grosfeld, *De ontdekking van de Nederlander. In boeken en prenten rond 1800* (Zutphen 2010), pp. 299-301.
- 30 Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 231-236 en 'Vergelijking tusschen het Londensche en het Amsterdamsche panorama van den veldslag bij Waterloo; in eenen brief aan een vriend. Amsterdam, den 22sten October 1816', in: 'Mengelwerk', *Vaderlandsche Letteroefeningen* (Amsterdam 1816), pp. 671-682.
- 31 Zie voor Knoops 'nationaal-opwekkende geschiedschrijving': Remieg Aerts, *De letterheren. Liberale cultuur in de negentiende eeuw: het tijdschrift De Gids.* (Amsterdam 1997), pp. 257-258 en Van Zanten, *Koning Willem II*, pp. 234-235.
- 32 W.J. Knoop, *Beschouwingen over Siborne's Geschiedenis van den oorlog van 1815 in Frankrijk en de Nederlanden en wederlegging van de in dat werk voorkomende beschuldigingen tegen het Nederlandse leger* (Breda 1846), pp. 1-8.
- 33 *Vaderlandsche Letteroefeningen* (Amsterdam 1847), pp. 128-129 en E. Maaskamp, *De veldslag van het schoon verbond* (Amsterdam 1815), pp. 10-11.
- 34 Luc De Vos, *Het einde van Napoleon: Waterloo 1815* (Leuven 1999), Nicolaas Vels Heijn, *Waterloo. Glorie zonder helden* (Amsterdam 1990).
- 35 Jasper Heinzen, 'A Negotiated Truce: The Battle of Waterloo in European Memory since the Second World War', *History & Memory*, 26, Number 1, (2014), pp. 39-74 en Martin Steegmans, 'Vergeten glorie? De slag bij Waterloo in het collectieve geheugen van Nederland, 1815-1965' (Ongepubliceerde Masterscriptie Erasmus Universiteit Rotterdam 2011).
- 36 Bibliothèque Albert I, *Waterloo 1815: Estampes, documents, dessins* (Brussel 1965).